

ספרי דאגדתא

על מגלת אסתר

הלא המה קבוצת מדרשים שונים :

(א) **מדרש אבא גוריון**. ע"פ כתב יד ישן נשן חננו ברומי, וע"פ השואה עם עוד חמשה כתבי יד אחרים חסמונים באוצרות הספרים : באקספארד, ברימיש מוזעאום, בביה"מ בלאנדאן, בקאמברידזש, ובפארמא.

(ב) **מדרש פנים אחרים**. ע"פ כ"י מאוצר הספרים באקספארד, אשר היה לפניו בעקר הספרים של הרב החכם הגדול המנוח מוה"ר חיים מיכל ז"ל מהאמבורג, והיה לפניו בעל הילקוט.

(ג) **מדרש לקח טוב**. מרכינו מוביה ב"ר אליעזר ז"ל, ע"פ כ"י הנמצא ביד הרב החוקר הגדול מוה"ר יעלינעק, ועם השואה עם כתב יד שני מאוצר הספרים במינכען.

נאספו לאגודה אחת

עם הערות ותקנים והגהות ומראה מקומות ופתח דבר בראש

מסני

שלמה באבער

מלבוב.

וויילנא

ברפוס והוצאות האלמנה והאחים ראם

שנת חמשת אלפים ושש מאות וארבעים ושבע לבי"ע

ספרי דאגדתא

SAMMLUNG AGADISCHER COMMENTARE

ZUM

BUCHE ESTER.

ENTHÄLT:

Midrasch Abba Gorion; Midrasch Ponim Acherim; Midrasch
Lekach Tob.

Nach Handschriften herausgegeben mit kritischen Noten,
Erklärungen und einer Einleitung versehen

VON

SALOMON BUBER

IN LEMBERG.

WILNA.

DRUCK UND VERLAG V. WITTWE ET GEBRÜDER ROMM.

—
1886.

פתח דבר

א.

המדרש אבא גוריון על מצלת אסתר אשר אני נותן לפניכם קוראים יקרים : נקרא על שם התחלתו שמתחיל : אבא גוריון איש ציין, וידוע כי הרבה מדרשים נקראים על שם התחלתם. הרב בעל הלקוט ראדו, והביא הרבה מאמרים מכנו בילקוט אסתר גם בשופטים רמז נ"ג, וציין מצדו, אבא גוריון, ופעם אחת ברמז אלף מ"ז בסיום המאמר הביא, באבא גוריון ובתרגום מסיף מעם. ובעל שם הגדולים (ח"ב אות מ' סי' 62) דע כן המדרש הזה רק כאשר הביא הילקוט. והרב בעל מאור עינים פנ"ז ראדו, וז"ל שם : „לפי כה שראיתי בפסיקתא דרב כהנא נמצאת אצל מדרשי אבכ"ר ואבא גוריון בספר קרבן [כתב יד] שראיתי במדרש הנריב יצחק איש פאנו אורח פיר"ה".

המדרש הזה היה ספון וסמון בכתב יד, והוציאו לאור עולם ירדני הרב החזק הגדול מורד"ר אהרן יעלינעק, בבית המדרש ח"א (לייפציג תר"נ), ע"פ כתב יד הנמצא באוצר הספרים בראמבורג קובץ 37, אולם בקובץ הזה חסר ודילג הסופר מאמרים שלמים, והרבה פעמים יצא במלח, וכר"י תוכחו (א). גם נמצא איזה הוספות אשר הוסיף הסופר צמרא מגילה (ב). וכמו כן עלו קמשתני השעות לכבביר (ג). וזה לא כבר נעתק למעני המדרש הזה מכתב יד אחד הנמצא ברומי בביבליאטעקא הגרמנית Casanata מסמון וראיתי

(א) שמו שזרחה בבית המדרש דף ג' נפ' בימים הסם בשבת בקיום המאמר שם משולט לכאף אלף כנגד שם. פס חסר מאמר גדול, וסרס המו"ל הוסיף בקוף מלת „ארטוט", אצל נחמח חסר קיום המאמר, וז"ל כנגד שם בבית המדרש ללחם חזקו, גם חסר כל המאמר שלאחריו מכאף אל שלמה, ומחלף לנטון בשלימות כ"י שלפניט. וכן נדפס בבית המדרש ח"ב דף פ"ג בשם מדרש דמוס כקא של שלמה המלך כ"י, אשר הפסיק מן ס' כלט ס' ק"ס, ונחמח הכלט לקח את כל זה ממדרש אבא גוריון שלפניט, ואין ספק שבקובץ אשר בהאמבורג אשר נעשה חסר נערס הכר דל' יעלינעק חסר דף שלם עד והשמיס כדת. וכן עוד שם בבית המדרש ח"א דף ז' נפ' ויהי נחמח ח"ו יוס ווס' י' יהודה אומר בבית של רחל וכו' עד יראו לדיקים וישמחו. השמיס פה מאמר גדול עד הסיום שנחמח יראו לדיקים וישמחו, ומחלף לנטון כ"י שלפניט. עוד שם דף ח' ויבז בעיניו ח"ל לוי לשון שקין וכו' עד חסר לו הקב"ה אלה הוא גורלן של בניי, גם פה השמיס מאמר אחד עד הוא גורלן של בניי (לפניט של ישראל). וכן עוד שם דף י"א בקוף פ"ג בפסוק ויקראו קופרי המלך, אחרי המלות אלף חזרם עמלק, חסר מאמר גדול המחלף לנטון בכל כתבי יד שלפניט : (ב) כמו (דף ג') ויהי ביום אחריות הוא רמס ט' עד וחדד הוא כקפן, לקוח מן גמרא מגילה י"א מ"א איהא כ"י שלפניט - וכן (דף ט') ויאמר התן אחד לו כלינוהו ט', וכן המאמר שלאחריו מפורד ומפורד כפרידה הו ט', הוא מנמלה מגילה י"ב פ"ב : (ג) כמו (דף ח') מה ראו ליות כהא. ז"ל מי ראו ליות כהא. (סס) אדם ראש לישנים. ז"ל חסר בטיד. ז"ל אחרית כבוד. (סס) ומגדלים לחקיקו, ז"ל ומגדט. (סס) ביוצייס, ז"ל חסר ביוצייס. (סס) אחרית, ז"ל אחרית ביוצייס. (דף ז') דכתיב אלה לקבל אלפא חמלה שמי, ומחלף אלה ים חמלק. (סס) מן חקיקו, ז"ל מן חקיקו. (דף ה') וגו' נגשון חזרה לם החלכות, ז"ל וכו נגשון חזרה לם החלכות. (סס) כזהפך מייט, ז"ל כזהפך מייט. (סס) מיד הכנו, ז"ל הכנו. (דף ו') כופס של חסר, ז"ל סיפס של חסר. (סס) על ידי דעת שרים, ז"ל על ידי דעת קרחה. (סס) שאם יגע לו הדבר היה אומר לו שנחמח דניאל כהפס מלכא, כל זה ים חמלק מן הכפר. (סס) ומוסיף אחד, ז"ל ומוסיב אחד. (סס) למד"ה, ז"ל למד"ה. (דף ז') לזאת פסו לו מלודס, ז"ל שפרסו. (דף ח') חס ימדו שמיס וכו', ז"ל וגו'. (סס) ונניח מלקסין, ז"ל מקסין. (סס) והפכתם אבנם לששון, ז"ל והפכתי. (סס) וחסל החומה בעשור לחדש חלול, ז"ל בעשרים וחמשה לחול. (סס) ואל עקריס וכו', ז"ל וגו'. (דף ט) ומקוסין ארטן בידו, ז"ל ומשפין. (סס) כי ישבד בקמחי, ז"ל כדפיכד בקמחי. (סס) כדלכו נשין למיזן מכוון מירפס סוגדים פליט שווקין, ז"ל כדלכו נשין למיזן מכוון מירפס סוגרין פליט שווקים. (דף י') חל לך מן הדפס חולת, ז"ל מן הדפס חולת. (סס) וואו ממח וממח, ז"ל וניקס מהס. (סס) אי אלהיס ז"ל אי אלהיס. (סס) ושאפ הכילו, ז"ל ושפך כיכלו. (דף י"א) מנהגו של

פתח דבר

4 I I (ד). וראיתי כי המדרש הזה נמצא בשלימות ולא נלקה בחסר ויתיר, אמרתי להצניאו לאור עולם, עם הערות ותקונים ומראה מקומות, גם השויתי כל מאמר ומאמר עם עוד חמשה כתבי יד אחרים אשר השתדלתי להשיג, ואפרטם פה אחד אחד להודיע תכונתם בקצרה, ואלה הם:

האחד כתב יד מאקספארד אשר נשלח אלי מאוצר הספרים דרש, והוא מספרי של הרב החכם המנוח מוה"ר חיים מיכל ו"ל מהאמבורג, כי הספרים מהמנוח הנ"ל נמכרו לאקספארד, ובסומן Michael 577 № 155 ונוכר ברישמה שלו הנקראת אוצרות חיים (האמבורג ה"ח) אות מ' סי' תי"ח, ונכתב על קלף בשנת ה"א ר"ל, ומחזיק קל"ט דפים ומכיל גם התנחומא, והוא כ"י הרביעי מתנחומא אשר היה לפני, ואשר אכנהו "כ"י רח"ם", ודברתי אודותיו במבוא להתנחומא אשר יצא בקרוב לאור. ואחר סיום התנחומא בדרך קצ"ע"ב סתחיל "אגרתא דמגילתא", והוא מדרש אבא גוריון, ואכנהו בהערות שלי למדרש א"ג "כ"י א"י" (ר"ל כ"י אקספארד):

גם היה לפני כ"י שני מברשיש מוזעאום בלאנדאן, קובץ 15402, נכתב בשנת ה"א רמ"ב, והעתיקו החכם השלם מוה"ר אריה ליב שלאמבערג, ואני קניתי את ההעתקה והיא סמנו. על הכ"י רשום מדרש אבא אוריון, ובסוף תם אבא אוריון. ובכ"י הזה נמצא בפסוק ויקרא סופרי המלך נוסח האיגרת בלשון ארמי, ובכל כתבי יד האחרים הוא בלשון עברי. והבאתי את העוסח הזה בלשון ארמי במדרש אבא גוריון בסוף הפסוק הזה. גם נמצא בהכ"י הזה בפסוק ומרדכי ידע. במאמר ועוד י' מדורין יש בניהנם, מאמר אחד ורשום עליו: "הוספות מה"ר אליעזר ו"ל", והוא לפרש המאמר ההוא, ואין ספק שהוא מבעל הרוקח, והעתקתי כל המאמר הזה בהערות שלי פרשה ד' הערה מ"ט. הכ"י הזה אכנהו בהערות:

כ"י ב"מ (ר"ל ברישיש מוזעאום):

הכ"י השלישי הוא הנמצא בבית המדרש בעיר לאנדאן, נכתב בשנת שס"ז, והחכם הנ"ל הוציא השינויים וההוספות מכ"י הזה, והציגם בגליונות בהעתקה אשר העתיק מכ"י ברישיש מוזעאום, והכ"י הזה אכנהו בהערות "כ"י ל"ה" (ר"ל כ"י לאנדאן):

הכ"י הרביעי הוא הנמצא באוצר הספרים בקאמבריש, קובץ 33, וחסר בראשיתו, וסתחיל מן המלות אריות של והב חלולים עומדים משני צדי הכסא (עיין מדרש אבא גוריון הערה פ"א). הכ"י נכתב בשנת ה"א ק"ע, וכולל מגלת אסתר עם פ"ה ה"ר שמריה האיקריטי, גם פ"ה על פרק ראשון ממס' מגילה לה"ר שמריה הזקן האיקריטי, (אבי וקנו של ר' שמריה הנ"ל), גם מדרש אבא גוריון. עיין מה שכתב יד ידי הרב הגדול מוה"ר שלמה בן מאיר, הסכונה דר' שיללער סינעססי, בספרו בניית ברמה קובץ 33, והוא רשימה מכ"י אשר באוצרות הספרים בקאמבריש, עם הערות משכחות הנכחות למבין. וכן המדרש אבא

על עולם, חסר לפני זה, רבנן אמרינן אשכחנא שונא את ישראל יותר מהמון. (דף יב) מה שסיים י"ה, ז"ל מה שסיים ה"ה. (דף יג) ארבע מאות, ז"ל ארבע מאות. (ס) יש בה חמש מאות וחמשים וחמשה, חסר, מהיות על דס וכל מנינים וחכיות יש בו חמש מאות וחמשים וחמשה. (ס) ומנהגם נכונות אלה וי' ומקרא אשתך נסתר וי', ז"ל וי'. (דף יד) ובס' מתיא, ז"ל ונפק מתיא. (דף טו) וילאמו נסרי הסתך וי', ז"ל וי'. (דף יו) שאלנא לנבך לניום, ז"ל לניום. (ס) שכינא לניום וחסר, ז"ל שכינא לניום. (ס) סנין ב' מתיא, ז"ל ב' מתיא. (ס) דלא קח ומקשר, סתם קח מיומר. (דף יז) איזה פתמים וי' נתקוס וי'. (ס) ולא הספיק ז"ל ולא הספיק לנמור: (ד) סקנין חסר מכל מדרשים על ד' מגילות (וחסר על שס"ז), על מדרש איזה הוא במדרש דבש שלפניו בדפוס. ועל סקלת ודות הוא במדרש לקח מוכ מל' שוכים בל' אליעזר ז"ל, ועל מגלת אשתך הוא במדרש אבא גוריון, אבל מסורב עם הגדת חז"ל במגלת מגילה, על המאמרים המגלה נקום מליה "הגדה", ועל המאמרים מהגלה גוריון, נקום מליה "מדרש". וכן נמלא מהאמרים ונקום מליה "פ"ה רש"י". בקוף הכ"י בדף האחרון כחוב: קניתי אותו מה"ר יצחק קמחי פס קשפיון (בדף הכ"י נכתב בלשון רומי Costillone) שנת קל"ח (1378) לפנה קנן, אז יוסף אבן חנינ. (וכן יש למקן נמלא במדרש לקח מוכ על ל"א שנת קל"ח" נמקס רל"ח, וכן נקדם שס בלשון רומי 1378—anno 5138, וגם ז"ל קניתי אותו מה"ר יצחק":

ב.

בראית

דבֿישׁר הגדול רש"י ז"ל ראת' המדרש אבא גוריון הזה, והביאו בפירושו ס"א י' י"ט, וז"ל: וכל צורת הכסא מפורש באגדה מגילת אסתר, וכוון למדרש אבא גוריון (ז).

רבינו טוביה ב"ר אליעזר ז"ל בלקח טוב על אסתר כ"ה השתמש הרבה במדרש הזה, ואת המדרש אסתר רבה לא ראה כלל, כאשר יראה הקורא במדרש לקח טוב הנ"ל אשר ספתי אל מדרש א"ג, וימצא כי כמעט כולו מן מדרש א"ג לקח, כמו שהעירותי בהערות אשר ערכתי עליו.

פסיקתא חדתא (נרמסת בבית המדרש ח"ץ צד 53—58) השתמשה במדרש א"ג, ומוכח בה דברים ממדרש רבה ומדרש א"ג מעורב יחד, וגם היא מן מאסף אחרון.

תרנום ראשון ותרנום שני (ח) השתמשו במדרש אבא גוריון. והיה להם לכמור, כאשר הראה בהערותי (ט). ולפעמים תמצא כי לא ירד המתרגם להבנה דברי המדרש ומתרגם שלא כמשפט (י):

גם בעל הילקום הביא מאמרים רבים בשם מדרש אבא גוריון, על איזה מהם רשם אבא גוריון, אבל לרוב לא רשם כלל. וברשימה אשר אני נותן לפניכם מהילקום מקור כל מאמר ומאמר אשר שאב ממנו למעלה אסתר, תמצאו איזה מאמרים שאב מן המדרש א"ג: **גם** הכלכו סימן קי"ט הביא מאמר אחד מן מדרש אבא גוריון המבונה, "דמות כסא של שלמה המלך", והוא לקוח מן מדרש אבא גוריון. והרב מוהר"א יעללינינק הדפיס את המאמר הזה מהכלכו בבית המדרש ח"ב צד 83—85, ובאמת חסר זה באבא גוריון אשר הוציא הוא לאור, כי הכ"ו בהאמבורג אשר נתקן למענו הוא מקוטע וחסר הרבה, כמו שהעירותי לעיל: **והנה** גם הרב ר' שלמה אלקבץ בספרו מנות הלוי הביא הרבה מאמרים ממודרש אבא גוריון, אולם הוא בעצמו לא ראהו, רק הביא המאמרים כאשר מצא בילקום, ע"כ אמרתי לרשום.

(ח) ראונו בשתי' הרק"ך דף כ"ב ע"ד הביא חז"ל: דש"י מ"א י' י"ש מכנה את מרטנו אסתר בשם מדרש אסתר פ"ב. וזה איש, כי מקור הכתובים הוא מדרש א"ב, ודברי המרטנו טעמים מן מדרש א"ב, ורש"י כיוון למדרש א"ב: (צ) המרטנו ראשון למדרש א"ב, וביניהם א"ב פ"ב, וספרהו ערך דומא וספר ס' ו', ומרטנו שני מונח בדרש' דברים ז' / ו', והוא כבר מקורו לפני ככל מה' סופרים, ונפ"א י"ג ביאור בשם מרטנו רב יוסף מהו המרטנו, יש איזה שיטתים בטקסא. ובכל מה' סופרים יבנה את המרטנו בשם מרטנו רב יוסף: (ט) והחכם הגדול החוקר הפלא' המרטנו"ל טרן בנפשו גימ' ד' 279 חשב כי המדרש א"ב שפתחם במרטנו יש בפנים הספאל של שלמה והביא שם א"ב דברי הילוקס בשנייה בלח' מ"ו, ונבאנו גיורין ומבטנו מוסף מעש', ולמד מהם כי במדרש א"ב הוא בנבנה מתאר הוא במרטנו, נגד כי הכונה הוא להיפך, כי במרטנו מוסף מעש' ובמרטנו הוא בנבנה, בנדר וכן המרטנו שהתחם במדרש א"ב גיורין ואכלו מרטנו דרשוטיו, גם אין כוונת הילוקס מהם שרשם בנבנה בנבנה גיורין ובמרטנו מוסף מעש', כמ"ל בנבנה גיורין מתאר הוא מן מדרש אבא גיורין, ובמרטנו מוסף מעש' פניו. וכן שכתב הכהן מוסר"ל מ"ס תארי הרוזנין בנבא דבר למדרש מנבא מוסף שהיה לאור ד' 30, כי שם שילוקס סתמין כל המאמר מן מדרש אבא גיורין, ומה ש"צין כלו' "מדרש" כיון למדרש אבא גיורין, ומה שס"ין הילוקס בנבא גיורין, ו"י האבדו וראתו מנבאם בנבא גיורין, ובמרטנו (פ"י אכל במרטנו הוא המרטנו מרטנו שני) מוסף מעש' וראונו א"ב כי שם הילוקס כי בנבא גיורין מוסף, היה לו לומר "מוספים" בלשון רבים, כי יאמר גם על הנבא גיורין, וכן זה איש, רק כוונת הילוקס כי בנבא גיורין גם במרטנו מוסף כל אחד ואחד. ומה שהשקפה של המרטנו הרוזנין ח"ל: ושם כבש עמך תארי מדרש סתמין כל הילוקס את האבדו האת' במדרש רבה לבאמר לא תבאם האבדו האת', ומדרש'ם האחרים תחאם של שלמה התקן שר נבא שר דיימו". נעלם מתח' כי הילוקס כיון למדרש פנים האחרים אשר איש מוסיף כבש לאור, וסליון "מדרש" כוונתו למדרש, הנה, ואף גלי יוון חתה ממה הכרה דברים למנבא אסתר כמו שהתחל להלן במכסות שני למדרש האס. גם בפנים כבא של שלמה אשר הביא הילוקס ואין כלו' "מדרש" כיון למדרש פנים האחרים. וזה שס"ין "בנבא גיורין ומבטנו מוסף מעש' א"ב מוסף בפנים הבקא יומר ממה שראו במדרש פנים האחרים, ולא חת' שני כלו' "מדרש" את מדרש א"ב גיורין, כי שם הוא כנסתו אחר ממה שהביא: (י) כמו שהתחל במדרש אבא גיורין הערה קפ"ה שהתחם והוא תחאם לבון מתחא אורכא, במקום אשר במדרש א"ב שבו סתמין מונח לבס' מן שער, ותבא שפי' שער מלאם שער לבן מרמז אורחא, ובנבא האחרים יין מלטס, כי שער בלשון פרסי מ"י מלטס, כמו בדכא לשמור וישמחון לך: ועיין גם במדרש פנים האבדו ב' שם הסתאח סתמין מוסף למדרש שער. ועיין גם במבטנו מוסף מעש' מ"י

ג

פתח דבר

לרשום בזה כל המקומות בהם אשר הביא שם למען ידע הקורא מקורם : דף כ"ז ע"ב ובילקוט אמר כל הממון הזה אינו מנית אחרי כו', מבוא בילקוט רמז אלף מ"ז בשם א"נ . דף כ"ט ע"א וכן בילקוט אבא גוריון א"ר חנינא בר פפא מלמד ששמעו גדולי ישראל וברו, הוא ברמז אלף מ"ח בשם א"נ . דף ל"ג ע"ב במדרש הילקוט מי שהיה שותה בכוס זה לא היה שונה בו כו', הוא בילקוט שם וחסר הצינן א"נ . דף ל"ח ע"ב ובילקוט רמז אלף מ"ט אתה מצא שהנשים מבקשות להיות יודעות דבל כו' הוא מא"ג וחסר הצינן . דף פ"ט ע"א ובמדרש הילקוט רמז אלף נ"ג אתר הדברים האלה הרדודי היו שם כו' הוא מן א"ג וכן נרשם בילקוט בצדו . דף צ"ב ע"א במדרש אשר בילקוט רמז אלף נ"ג א"ר עקיבא עד היכן גדלו עד עץ של חמשים אמה , הוא מא"ג . דף צ"ד ע"א ובילקוט רמז אלף נ"ד אמר להם מרדכי משה רבינו הוזיננו בתורתו בו' הוא מא"ג וחסר הצינן . דף צ"ח ע"ב כדאיתא במדרש בילקוט רמז אלף נ"ה א"ר יצחק בר נפחא כו' הוא מא"ג . דף ק"ח ע"ב ובילקוט ממלך אדם חנף כו' הוא בילקוט רמז אלף מ"ד בשם א"נ . דף ק"ט ע"א איתא בילקוט א"ר יצחק בר נפחא הוא בילקוט רמז אלף נ"ז ד"ה בלילה הוואו והוא מא"ג . דף ק"ט ע"ב ובילקוט א"ר חנינא בר פפא מלמד ששמעו גדולי ישראל , הוא בילקוט רמז אלף מ"ה ב' ובמלאות בשם א"נ . דף ק"י ע"א בילקוט ב' בלילה הוואו רמז אלף נ"ז א"ר שבעה שאמר המן הוא מא"ג ב' אם על המלך טוב . דף ק"ח ע"ב בילקוט ויקראו סופרי הכלך עם בזוי יש כו' הוא בילקוט רמז אלף נ"ה והוא מא"ג . דף ק"ה ע"א כמו שקדם הילקוט מדברי אבא גוריון . דף ק"ו ע"א בילקוט רמז אלף נ"ו כתוב באותה שעה הלך ומצאו למרדכי שהיה יושב בראש התינוקות כו' הוא בילקוט ד"ה ותאמר לו ורש , והוא מא"ג . דף קנ"ו ע"א איתא בילקוט דאחשוורוש ותאמר לו ורש אשתו שם"ה בעלי עצה היו לה כו' , הוא ברמז אלף נ"ז בשם א"נ . דף קנ"ז ע"א ובילקוט בשעה שהכינו מדרו ונפל עליו הוא ברמז אלף-נ"ז ד"ה ותאמר לו ורש והוא מא"ג . שם בילקוט בשתי שעות מהלילה נשמעה בבייתן למרום כו' הוא בילקוט שם והוא מא"ג . דף קנ"ח ע"א בילקוט רמז אלף נ"ז באותה שעה אמר הקב"ה למלאך , הוא מא"ג . דף קנ"ח ע"ב במדרש בילקוט והיה המלאך עומד על גבו כו' הוא מא"ג . ובעל מצות הלוי הביא המאמרים האלה אשר מצא בילקוט והעיר עליהם דברים נכוחים הראויים אליו :

ג.

המדרש השני על מגילת אסתר אשר אני מוציא לאור הוא מדרש פנים אחרים , ולא נודע ממנו עד היום . ומצאתי בכ"י אקספארד והוא קובץ Michael 577 № 155 אשר הבאתי למעלה . בהתחלתו נמצא התנחומא ואחר כך מדרש אבא גוריון ואח"כ נמצא עוד מדרש אחד ורשום עליו „פנים אחרים" ר"ל מדרש אבא גוריון בפנים אחרים . אבל ראיתי כי נתחבר במדרש הזה ב' נסחאות יחד ובאמת נפרדים הם זו מזו ולא נולדו בזמן אחד , לכן הפרדתי אותם . את החלק הראשון אכנה בשם מדרש פנים אחרים נוסח א' , ואת השני מדרש פנים אחרים נוסח ב' . הראשון הוא קטן בכמות , ונמצא בו מאמרים אשר לקח הכסדר מן גמרא בבלי מגילה , גם מאמר אחד מפרד"א , והעתיק מלה אחת איסטרונוג'ים עם המעות כמו שמצא בפרד"א במקום שיש לתקן איסטרונוג'ים . לא כן נוסח ב' אשר הוא גדול בכמותו , והוא מדרש בפני עצמו , ואין לו התיחסות אל הראשון . הרב החכם הגדול מוה"ר יעלינינק הוציא לאור בבית המדרש ח"א צד 19—24 מדרש קטן וכתבו „מדרש אחר על מגילת אסתר" , והוא רק על פרשה ב' על הכתוב איש יהודי היה בשושן עד בערב היא באה . וזה הוא אשר נתקן למענו נ"כ מאוצר הספרים אשר בהאמבורג בקובץ עם מדרש אבא גוריון ביחד אשר הזכרתי למעלה . והנה המדרש הקטן הזה אשר הדפס מהקובץ אשר

פתח דבר

אשר בהאמבורג העתיק הסופר איזה מאמרים מן המדרש פנים אחרים נוסח ב' והעתיק בסיועו לא כסדר, והשמים באמצע, גם נמצא בו הרבה שגיאות (יא), ונמצא בשלימותו במדרש פנים אחרים ב', ולא כמו שרצה לשער הדב התכם הנ"ל בהקדמתו לבית המדרש שם כי המדרש הקטן הזה הוא המדרש מגלת אסתר הגרפס בקושנמניא רע"ט, ובאמת אינו כן, ושער כן בעבור כי המדרש הגרפס בקושנמניא לא היה לפניו ויקר מאוד במציאות, והוא אשר הוציא פעם שנית התכם הגורע ה"ר חיים שאיר הורוויץ.

המעתיק או הסופר מן מדרש פנים אחרים א' וב' קצר בהרבה מקומות ולא העתיק כולו, וסוים בכל פעם "כרלעיל עד ...", וכוונתו שבמדרש אבא גרין אשר העתיק לפני

המדרש הזה נמצא בסגנון הזה. ובהערות שלי אשר ערכתי על המדרש הזה העירוני על כל המאמרים אשר השמים ובאיוה כיום נמצאים במדרש א"ג. ולא יפה עשה הסופר הזה, כי אם נמצא המאמר הזה באבא גרין, הוי. במדרש הזה בסגנון אחר ובלשון אחרת, כמו שהעירוני עליהם כי "נמצאים ככתבם וכלשונם מובאים בילקוט אשר לקח מהמדרש הזה, כי המדרש הזה של פנים אחרים היה לפני בעל הילקוט, ועל המאמרים שהביא ממנו רשם, "מדרש", ועל הדבה מאמרים לא רשם כלל, וכולם נמצאים מלה במלה במדרש הזה. גם תמצא ברשימה אשר נתתי לפני הקוראים להראות המקור ממאמרי הילקוט למגילת אסתר, ותראה איזה מאמרים הנובעים מן המדרש הזה. גם נמצאו בו איזה מאמרים אשר לא נמצאים במדרש פנים אחרים ב', רק במדרש פנים אחרים א', ואלה הם: ברמו אלף נ"ה ויכתב ככל אשר צוה המן צוה וכו', הוא בפנים אחרים א'. וכן רמו אלף נ"ז פתשגן הכתב, ג"כ שם. עוד שם והמלך והמן הוא ג"כ שם. וכן ומרדכי ידע הוא ג"כ שם. וכן ותתחלחל המלכה ו"א מעוברת היתה ג"כ שם. ולדעתי קרוב הדבר שהיו המאמרים בראשונה ג"כ במדרש פנים אחרים ב', אבל המספר מן פנים אחרים א' לקחם משם, ואח"כ בראות המעתיק כי כבר נמצאים בפנים אחרים א' השמיים מן מדרש פנים אחרים ב' אשר שם עיקר מקומם. בעל הילקוט רשם על ב' מקומות אבא גרין וצ"ל מדרש, והוא ממדרש פנים אחרים, כמו רמו אלף מ"ה בימים ההם כשבת זש"ה והוא מהשגא עדניא, צ"ל מדרש. גם ברמו אלף ג"ז ושם את כסאו עשה לו בימה, מצויין אבא גרין, וצ"ל מדרש, והוא בפנים אחרים ב'. ולפעמים להיפך רמו אלף ג"ה על ויקראו סופרי המלך מצויין מדרש וצ"ל אבא גרין. ולפעמים מצויין אבא גרין בשמות כמו רמו אלף מ"ח והשתייה כדת אין אותם מהו כדת מצויין אבא גרין וצ"ל מגילה י"ב ע"א. וכן ברמו אלף ג"א ויאמר ממכון ציין אתר, "מדרש אסתר" בשמות, מלבד כי הילקוט לא הביא המדרש הזה, הנה המאמר הוא במגילה י"ב ע"ב ולא במדרש:

הקרב בעל מנות הלוי הביא הרבה מאמרים בשם הילקוט, והעיר עליהם לכאדם ולפרשם, מהם אשר נובעים מן מדרש אבא גרין והבאתי אותם לעיל בסימן ב'. ועתה ארשום כל המקומות אשר הביא בהם מאמרים מהילקוט ונובעים מן מדרש פנים אחרים (יב):

דף

(יא) כמו צנים המדנע (דף י"ט) ומתקן את ספריי ל"ל את הכסיוס. (שם) עד שלא הביא הכסיוס ככ"י עד שלא הביא הכסיוס. (דף כ') שנתפסק מן הכסיוס, מקרה מלה "לכדני". (שוד שם) אחר לו הכסיוס כלום מתבקש מנכיוסיו, ל"ל לו כלום ספריי מתבקש מנכיוסיו. (דף כ"א) אחר לו חס צני, ל"ל פס צני. (שוד שם) ספריי קס צני אחר, ככ"י ספריי קס לו צני אחר. (שוד שם) יס לך בן וחסא לוסכ צני, ככ"י יס לך בן אחר וחסא לוסכ צני. (שוד שם) וחסא לוסכ צני וחסא לוסכ צני. (דף כ"ב) אחר לו ר' מאיר ככר כתיב נכלמי יקומון, פס חסר ונמלא לנכון ככ"י אשר לפנינו וכל"ל, אחר לו ר' מאיר ככר כתיב [ויחיו מתוך נכלמי יקומון סקילו ונטנו עוכי ספר, א"ל סגנון שמה מחס יקומון נפלים כל יקומון, א"ל ר' מאיר ככר כתיב] נכלמי יקומון. (דף כ"ג) חסר ושמו מרדכי ששמו מתקבל ונחס על כניו, (שוד שם) בן קיש שסקיש על דלתי רחמים, כ"ל. (שוד שם) א"ל ימינו ככ"י סיים א"ל ימינו סהניס ימינו על סקב"ס בשעה שפסס נקמס נסמן סקסס: (יב) את המדנע רכס על אסתר הביא שמונים פסמים, וכל פסס יכנסו "מדנע רכס דאחשופס", והמאמרים סקב"ס נסמן כולם נמלאים במדנע אסתר רכס, רק בדרך ד' ע"כ הביא מאמר אחד כשם מדנע ככ"י

(דף כ ע"ב) מצאתי בילקוט רמז אלף מ"ט ו"ל ועוד שלחה לו שומה טיפש כו'. (דף כ"ז ע"א) וכן נמצא בילקוט עשה משה י"א שעמד עליו אפרכות כו'. (דף כמ ע"א) ובילקוט ששה הסבורית היה מראה להם כו'. (דף ל"א ע"ב) נמצא בילקוט רמז אלף מ"ח הביאם לחצר גינת ביתן הבלך והיתה נפועה אילנות כו'. (דף לז ע"ב) בילקוט רמז אלף מ"ח ולא היה משקה בהם פעם שציה כו'. (דף ל"ד ע"ב) בילקוט רמז אלף מ"ז א"ר לוי כך היה תבססם של אנשי פרס כו'. (דף ל"ט ע"ב) במדרש הילקוט רמז אלף מ"ט כתוב כלשון זה ישראל כשהם אוכלים ושותים עוסקים במקרא ובמשנה ובגמרא כו'. (שם) בילקוט רמז אלף מ"ט אחשורוש שהיה טפס אמר אין נאה כושתיו. (דף נ"ז ע"א) במדרש רבתי אחר הדברים האלה כו' זה ליתא במדרש רבתי, רק הוא במדרש פנים אחרים ומובא בילקוט שם רמז אלף נ"א ' ובמאמר שלפניו רשום, 'מדרש אסתר' וחשב כי גם המאמר הזה הוא במדרש רבתי, ואינו כן, והציון מדרש אסתר הוא בפועל, והילקוט לא הביא כלל מאמרים ממדרש רבתי. (דף נ"ח ע"א) אמרו במדרש רבתי ויפקד המלך פקידים כמה מדרות נתן זה בעולם כו', זה ליתא במדרש רבתי, רק מובא בילקוט רמז אלף נ"א ב' ויפקד המלך, ומצויין בצדו "מדרש", והוא מדרש פנים אחרים ב' וחשב כי כוון לרברי מדרש רבתי. (דף ס' ע"ב) במדרש בילקוט רמז אלף נ"ב ב' איש יהודי א"ר שמעון כו', הוא בפרד"א פ"ג, והילקוט ציין ברתחלת המאמר, "מדרש" וכונתו למדרש שמואל פ"ג, ועל המאמר ר' שמעון אומר חסר הציון, והוא מפרד"א שם. (דף ס"ד ע"ב) ובמדרש בילקוט ולמה ב' פעמים אשר תגלה כו', מובא בילקוט רמז אלף נ"ג. (דף ס"ה ע"ב) וכן במדרש בילקוט היא אסתר בנערותה כו', מובא ג"כ בילקוט שם. (דף ע"א ע"א) דברי חז"ל במדרש ובהגיע תור אסתר לא היתה אסתר מבקשת לעשות דבר כו', מובא בילקוט רמז אלף נ"ג, והוא ממדרש פנים אחרים ב'. (שם שם) במדרש בילקוט א"ר יצחק כך היו עושים סייסים כו'. (דף ע"ג ע"א) אמרו רז"ל בילקוט כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד שהיה בורח מן הגדולה כו'. (דף ע"ז ע"ז) איתא במדרש כל הנשים שהיו בחצר היו מקשטות אותה כו', לקח זה מן הילקוט שהביא כן וחסר הציון והוא מן מדרש פנים אחרים. (דף ע"ח ע"ב) ובמדרש בילקוט א"ר לוי איקננין של ושהי כו'. (דף פ"ג ע"ב) ובמדרש בילקוט א"ר לוי למה קצף בגתן ותרש כו'. (דף פ"ה ע"א) במדרש בילקוט למה אמר מרדכי לומר למלך כו'. (דף פ"ז ע"ב) בילקוט ולמה אמרה למלך בשם מרדכי כו'. (שם) ועוד איתא בילקוט י"א שמעו בנתנא ותרש. (דף צ"ג ע"ב) דברי המדרש אשר בילקוט (רמז אלף נ"ד) אמרו לו היו יודע שאתה מפילגו בחרב כו'. (דף צ"ד ע"ב) בילקוט איתא וכל עבדי המלך למה היו משתחווים לו י"א נתן אלדיו בכליו כו', הוא בילקוט רמז אלף נ"ז. (דף צ"ה ע"א) אמרו בילקוט (רמז אלף נ"ד) אמרו לו והרי מצינו אבותיך שהשתחוו לאבותיו כו'. (דף צ"ה ע"ב) במדרש בילקוט (רמז אלף

רמזי דלחשורות ומדרכי ידע אמר יודע אני שגזירה פליהם כליום ט', וסמיקו מטיילקס, ולא נמלא בנדה, רק במדרש פנים אחרים ב'. וכן דף נ"ז מ"א כניא במדרש רבתי אמר סדריים כו' וזה לימא במדרש, רק ראה כי מובא כן בילקוט רמז אלף נ"א, ובמאמר שלפניו, "רשום מדרש אסתר", ומשם כי גם המאמר הזה הוא במדרש רבתי, ואינו כן, רק הוא מן מדרש פנים אחרים ב'. וגם בילקוט במאמר שלפניו אמר רש"י רליו "מדרש אסתר" הוא בטעות, כי הוא נמלא מנילה י"ב פ"ב. וכן דף נ"ח מ"א אמרו במדרש רבתי ויפקד הנילך פקידים כמה מדרות כו', זה לא נמלא במדרש רבתי, רק לקח דבריו מטיילקוט רמז אלף נ"א ומצויין שם בנליו "מדרש" ומשם שכוון למדרש רבתי, ואינו כן, רק טילקוט טוון למדרש פנים אחרים ופיין בסעודותיו למדרש פנים אחרים ב' הסרה כ"ג ופ"ג. ולדאיה בנמוט סליו דף ת"ב מ"א שהיה ח"ל: "שוכ מלחמי במדרש רבתי דלחשורות כמיני יד". לדעתא לא היה לפניו המדרש כמכני יד, כי אז בוודאי היה מכניא טוד סנהא פפמים, רק ראה כן מובא בליוס מפרש ואליו ס"ל יסודה כן שוין, אמר כניאו סנהא פפמים, (כמו דף ק"ט פ"ב, ודף קע"א פ"ב) מדרש קלך אשר סמיקו ס"ל יסודה כן שוין, בפרט כי המאמר הזה שהיה הוא לשון במהלך, ח"ל: ומתקן מכני פריטתא סוד דלחמי מר שניסם לדבר פנייה נמכונו אמתי לא אסתי א"כ יוס' בר מינא מלמד שפרעה נכ נרעה [כמד"א מלכס לגווס נפשי], במחמיתא סנה מלמד סנה נכריאל ופסס לס זגנ [כסתיא דמינין מתקן מחמיתא את סחלום עלא יפלו פליקס זכריס] פ"ב. וסוד נמלא מנילה דף י"ב פ"ב

פתח דבר

אלף נ"ד) עבר הוא ולא ח מרדכי סמקמ כו. (דף צ"ו ע"א) בילקום (רמו אלף נ"ד) א"ל הקב"ה בזה בן בזה (ומה שהביא עוד שם בסיום המאמר ויבו בעיניו הנה קמן נתיחך בנים בוזי אתה כאר, הוא מן מדרש א"ג). (דף צ"ט ע"א) ובילקום (רמו אלף נ"ד) כתוב ברביעי שמש בנבעון דום. (דף ק"י ע"א) ובילקום ויזעק ועקה וכי הדיוט היה מרדכי כו הוא בילקום רמו אלף נ"ז ד"ה ומרדכי דע. (דף ק"י ע"ב) בילקום הפיל הקב"ה בכיה וערבוכיאת בתוך שושן כו, הוא בילקום רמו אלף נ"ז. (דף ק"י ע"א) ובילקום [הוא ברמו אלף נ"ד] איתא ועשרת אלפים וגר א"ל אם רצונך כסף מן הגרומאות שבביתי כו. (דף ק"ח ע"א) ילקום ב' ויאמר המן למלך אחשורוש [צ"ל ולמלך] אין שזה להציתם רמו אלף נ"ד] ראה פניו רעים על דבר הבספ כו. (דף ק"ב ע"ב) בילקום רמו אלף נ"ז הפיל הקב"ה בכיה וערבוכיאת בתוך שושן (דף ק"ב ע"ב) איתא בילקום רמו אלף נ"ז ומרדכי ידע רפואה לחטא כו. (דף קכ"ד ע"א) בילקום ויזעק ועקה גדולה וכי הדיוט היה מרדכי כו הוא ברמו אלף נ"ז. (דף קכ"ט ע"ב) ובמדרש בילקום ו"א כשראה המן את הדג נכנס ויוצא בעצמו ודרגו כו, הוא ברמו אלף נ"ז. (דף קל"ד ע"ב) ומצאתי במדרש בילקום מה הנמצאים אותם שאכלו הסעודה הם יצומו כו, הוא בילקום רמו אלף נ"ז. (דף קל"ז ע"א) בילקום ענה מרדכי ואמר לאסתר איני יכול לבטל מגלת העניית כו. (דף קנ"ו ע"א) איתא בילקום היה המן תחור ומבקש קורה של חמישים אמה כו, הוא ברמו אלף נ"ז, ב' יעשו עץ נבזה. (דף קנ"ז ע"ב) איתא בילקום נדרה שנת מלכו של עולם וכי שינה יש לפניו כו, מובא בילקום רמו אלף נ"ז (דף קס"ג ע"א) בילקום רמו אלף נ"ז כיון שהזכיר הכתר נשתנו פניו. (שם) ובילקום (שם) אמר המן בבקשה ממך אל תעשה אותי שחוק בכל המדינות. (דף קס"ח ע"ב) ובמדרש בילקום (שם) כשיעצנו לו לצלבו לא היונו סוברים שהוא מן המייתרים להקב"ה כו. הוא בילקום רמו אלף נ"ח. וכל המאמרים והם הם לקוחים ממדרש פנים אחרים:

ד.

המדרש השלישי הוא מדרש לקח טוב על אסתר. במבוא למדרש לקח טוב על בראשית ושמות (צד 60) רשמתי כל כתבי יד מן הלקח טוב על חמש מגילות הנמצאים באוצרות הספרים. בין אלה כתבי יד הוא אחד אשר שלח אלי ידירי הרב התורק גדול מהר"ר אהרן יעליזנעק נכתב בשנת ה'רמ"א, (עיין מבוא שלי הערה נ"ב). ויען כי ראיתי אשר רוב דבריו על אסתר לקוחים מן מדרש אבא גוריון, אמרתי לספח את המדרש לקח טוב על אסתר אל המדרש אבא גוריון ומדרש פנים אחרים עם הערות קצרות: ובאשר נודע לי (כמו שהבאתי במבוא) כי נמצא המדרש לקח טוב על חמש מגילות גם באוצר הספרים במינבען קובץ 77, התאמצתי להשיגו, וע"י השתדלות הארון הנכבד דירעקמאר דער אססאלינסקיזשען ביבליאטעק Fr. Kentrzyński נשלח אלי הכ"י הזה להשתמש בו (יג), והוצאתי השוניים וההוספות הנמצאים בו, והבאתי כולם בהערות שלי למדרש לקח טוב על אסתר.

והנה

פ"ב, רק פס הוספות שהסגנון בין שתי חללי מרובים: (יג) הכ"י כתיב על קוף כהנניה ח"י באגיון פאליא, ומחזיק 70 דפים של קוף, (חמשה פתורים האחרונים הם חלק). ונכתב בכתב הדק באותיות הדושה לכתב דש". ונכתבו חמשה מגילות על 67 דפים גדולים פנים ואחור, כי כל דף כתיב משני סביו, וכל דף מחזיק 33 שורות בכל רוחב הדף, ונכתב על זס הסדר: דות, ש"ס, אסתר, זכס, וקסלס, מגלת דות מחולקת 77 פ"ב (אחרי שגל עשר הספר כתיב מדרש על חמשה מגילות ושל ספר מהלים, ואין ספק שזה נ"ל נקובץ סוף מדרש מהלים), וגם כתיב: ל"ה הארץ ומלואה קנין כספי אברהם ככ"ל אהרן יל"ו, וגם: פ"ה מחמשה מגילות קנין הכופאים ראוין ככ"ל יקומיאל ככ"ל אברהם מפולני (forli) הכופא, ככ"ל משלס ז"ל ככ"ל מנחם הכופא, ככ"ל מרדכי הכופא ז"ל, ככ"ל יאסרס הכופא ז"ל מתישמינירי (Trestevere), וזה מיוססה מרת מנס אחי גם כמארל"ר מרדכי הכופא ז"ל מניס אטיילוני דומייני (Angeloni Romano): אחר כל זס נכתב מ"ק

ה

פתח דבר

והנה בעל מנות הלוי ראה את הלכת טוב על אסתר, והביאו בספרו ל"ר פעמים (יד), ואלה הם המקומות שהזכירו: דף כ"ד ע"א, כ"ט ע"א, שם, ל' ע"א, ל"ד ע"ב, ס"ד ע"ב, ע"ב ע"ב, ע"ח ע"ב, פ"א ע"ב, פ"ג ע"ב, פ"ד ע"ב, פ"ו ע"ב, צ"ז ע"א, ק"ה ע"ב, ק"ז ע"ב, ק"ח ע"ב, ק"יח ע"א, שש ע"ב, קכ"ח ע"א, קל"ד ע"א, קל"ה ע"א, קל"ז ע"ב, קס"ד ע"א, קס"ה ע"ב, קנ"ג ע"ב, קנ"ב ע"א, שם ע"ב, קנ"ד ע"ב, קנ"ח ע"א, קס"ג ע"ב, קס"ז ע"ב, קס"ט ע"א, קע"ג ע"ב, קע"ד ע"א. ובהערות שלי למדרש לקח טוב על אסתר העירוני בכל מאמר ומאמר אשר הרב בעל מנות הלוי הביאו:

ה.

והנני ג"כ לתת בזה לפני הקוראים רשימה סכל מאמרי הילקום. לאסתר אנה הם נמצאים באבא גוריון, ובמדרש פנים אחרים, ובגמרא מגילה, כי בעל הילקום הציגם יחד בערבוביא ואת מקומם לא הערה, למען דעת מקור כל מאמר ומאמר היטב ואת המעין אשר שאב משם. אקוה כי זה לא לשפת יתר יחשב בעיני הקוראים החושקים לדעת מחצבת כל מאמרי קדמונינו ז"ל ולהתחקות על שורש מוצאם:

(ילקום אסתר רמז אלף מ"ד) ד"ה ויהי, הוא מן ב"ר פמ"ב: (ספ נסוף רמזו) אבא גוריון איש ציירן כו', נרשם בצדו אבא גוריון, וכ"ה במדרש אבא גוריון, וכן מבא בילקום איוב רמז תתק"כ:

(ילקום רמז אלף מ"ה) מצויין ב"ר פל"י, והוא שש באות נ': (ספ א"ר [אמררב] אחשוורוש אחיו של ראש עד ד"א ויהי בימי, הוא כגמרא מגילה י"א ע"א וחסר הציין: (ספ ד"א ויהי בימי זש"ה כאשר ינוס. הוא במדרש פנים אחרים ב' וחסר הציין: (ספ) הוא אחשוורוש שבימיו נתקיים והתמכרתם כו', נרשם "מדרש", והוא ג"כ במדרש פנים אחרים ב': (ספ) המולך מהודו אמר רב שמלך מעצמו, נרשם בצדו כגילה י"א [ע"א]: (ספ) שבע ועשרים ומאה מדינה. הוא ג"כ מן מגילה שם: (ספ) א"ר יהודה בן פוי משום אביו כו', הוא במדרש פנים אחרים ב': (ספ) בימים ההם זש"ה והוא מהשנא עדניא, נרשם בצדו אבא גוריון בסעודות, וצ"ל מדרש, והוא במדרש פנים אחרים ב', ועד המאמר שלאחר זה ברבז אלף מ"ו בימים ההם אכרו כשעלו נרשם מדרש, והוא מן מדרש פנים אחרים. וז"ש הילקום באמצע המאמר נ"א אחד לגד התווה ואחר לגתן הנביא הוא מן מדרש אבא גוריון, וכן עוד שם וי"א פרעה נכה כו' הוא מן אבא גוריון, וגם סיים שם באבא גוריון ובתרגום מוסף מעט, ר"ל על דברי המדרש הזה שהוא מדרש פנים אחרים: (ספ) אמר רבא מאי כשבת כשנתיישבת דעתו, הוא כגמרא מגילה י"א ע"ב וחסר הציין: (ספ) בשנת שלש למלכו יש אומרים שעמרו עליו איפרכות, הוא מדרש פנים אחרים ב': (ספ) חיל פרס ומדי, הוא מן גמרא מגילה י"ב ע"א: (ספ) בהראותו את עושר. הוא מן כגילה שם: (ספ) ד"א בהראותו את עושר ששה תסבוריות

מיקץ כפמוד ב' כנלשו ס' רות (פד דף ז' פ"א) ומקיים: נלשם פ"י רות. ככל יוס יע לי כמחון, לקבל פני ארון, ונשוב נשיבת חבדון, ובידועלים גם ליון, חזק כל ידי ענדך, ואל יבוע כמשענך. וזכרהו כנכרת הורים, והליתוהו כנככים, כנזי מעס ה' עינש עמים וחרץ: ומתחיל אחר זס פ"י שיר השירים (פד דף כ"ז ע"ב), וסס מקיים כדוך כחמנא דסייען נלשם פירוש שיר השירים, שנח לאל תשפיל ומקיים, עד הסה כזכני ס', ועתה חזק ידי כנלשונה. פירוש מגילת אסתר (פד דף מ' פ"א) ומקיים, כנל "ך ו א פ"י", ומתחיל כנלנא לוכס (פד דף כ"א ע"ב) ומקיים: נלשם פ"י לוכס". וכנלשם דף כ"ב ע"א כמנח הפסוק אסתר מקום כחמס ליון ומקנך נדמי ישלאל כנלשון וינחמו לך שס מודס זכמי שלמים וגם זכמי נדכס. פירוש קהלת מלקח עינש עשינך רנינו סוניה כרבי אליעזר זק"ל. ומתחיל פ"י קהלת (פד דף ס"ז ע"א), וסס מקיים: נלשם פירוש קהלת, מכלס לטמן פון ומתשלת. כחכמיו פס כולוניס כחודס לזיר שכת ה"א ואכנסס ז' ק' ח' בל כנימס. ועל זקן נקוד כנלס כי נכתב ככ"י כנשת ה"א קנ"ז (1397), ולזוי גס שס הסופר אכנסס כנכס כנלשם. ומנלס הכנס מקויס וסכסס כנליוס: (יד) ס"יון כנמנל למדרש לקח טוב דף כ"ו וכנכנסה מ"ד, ושס כנכמיו כי כזכר ככ"י מנחם הלוי כנלח ועשרים מקומות, וכנלח כזכר כנ"ד מקומות, כמו כנלשמי למעסל:

פתח דבר

תמבוריות היה מראה, הוא מן מדרש פנים אחרים ב': (ס) בהראותו את עושר מתיכן היה לו, מצויין אבא גרין, וכ"ה במדרש א"ג:

(רמז אלף מ"ח) ובמלאות הימים האלה, נרשם בצדו מגילה דף י"ב [ע"א]: (ס) ר"ה ד"א ובמלאות הימים האלה א"ר תנינא בר פפא, נרשם בצדו אבא גרין, וכן הוא באמת שם: (ס) ובמלאות הימים האלה, בהשלימו הימים, הוא מדרש פנים אחרים ב': (ס) בחצר גינת ביתן, נרשם בצדו מגילה י"ב [ע"א]: (ס) תור כרפס ותכלת מן החבלים שהיו מושכן הלולאות כו', הוא מדרש פנים אחרים ב': (ס) תור כרפס תני ר' יהודה אומר הראוי לכסף כו', הוא כמראה מגילה שם, והציון במאמר שלפניו מוסב גם על זה. (ס) והשקות בכלי זהב ולא היה משקה אותם בהם פעם שנייה, הוא ממדרש פנים אחרים ב': (ס) וכלים מכלים שונים משונים מיבעי ליה אלא כשהוציא כלי בית המקדש, הוא ג"כ ממדרש פנים אחרים ב', והמלות "משונים מיבעי ליה" הוסיף בעל הילקוט מן גמרא מגילה י"ב ע"א: (ס) רבה אמר יצאת בת קול, הוא כמראה מגילה שם: (ס) והשקות בכלי זהב מי שהיה שותה בכוס זה, הוא מן אבא גרין: (ס) ויין מלכות רב אמר רב, מצויין מגילה י"ב [ע"א]: (ס) אם היה אדם גדול. הוא מן מדרש פנים אחרים ב': (ס) והשתיה כרת אין אונס מרו כרת, נרשם בצדו אבא גרין במעות, וצ"ל מגילה י"ב ע"א: (ס) א"ר לוי כך היה תבסיס של אגשי פרס, הוא מן מדרש פנים אחרים ב'. (ס) לעשות כרצון איש ואיש אמר רבא. הוא מן מגילה י"ב ע"א: (ס) והשתיה כרת אין אונס כרת כל מקום אית דבעי מינס כו', הוא מן מדרש אבא גרין, ואפשר הציון אבא גרין בהתחלת המאמר על והשתיה כרת נשמט ממקומו ושייך לכאן:

(רמז אלף מ"ט) גם ושתי המלכה א"ר יצחק, הוא מן מדרש פנים אחרים ב': (ס) גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות בית הנשים מבעי, הוא מן מגילה י"ב ע"א: (ס) גם ושתי המלכה א"ר יוחנן שהיתה כוונת להם יין שחור, הוא מן אבא גרין: (ס) בית המלכות מלמד, הוא ג"כ בא"ג: (ס) ביום השביעי כטוב לב המלך בין ישראל כשהם אוכלים, הוא במדרש פנים אחרים ב': (ס) ד"א כטוב לב המלך בין, הוא כמראה מגילה י"ב ע"ב: (ס) ותמאן המלכה ושתי, והוא מגילה י"ב ע"ב: (ס) ועוד שלחה לו שומה טפוש, ונרשם בצדו מדרש, והוא מן מדרש פנים אחרים ב':

(רמז אלף נ') אמר לו כודש דניאל אמר פריסת מלכותך, הוא מדרש פנים אחרים ב': (ס) ויאמר המלך לחכמים, נרשם מגילה י"ב [ע"ב]:

(רמז אלף נ"א) והקריב אליו א"ר לוי, הוא מגילה י"ב ע"ב, והציון במאמר שלפניו מוסב גם על זה: (ס) ויאמר ממובן תניא ממובן זה הכן, נרשם "מדרש אסתר" במעות, וצ"ל מגילה י"ב ע"ב: (ס) אחר הדברים האלה כשנך חמת כשהפך מינו, הוא מן מדרש פנים אחרים ב': (ס) ויפקד המלך פקידים כמה מרחות כו', נרשם בצדו מדרש, והוא מן מדרש פנים אחרים ב': (ס) ויפקד המלך פקידים אמר רב נחמן, הוא מן גמרא מגילה י"ב [ע"ב]: (ס) איש יהודי אמר רב נחמן מוכהר בנימין היה, נרשם בצדו מגילה י"ב [ע"ב]:

(רמז אלף נ"ב) ר' יוחנן אמר לעולם מבנימין קא אתי, הוא במגילה דף י"ג ע"א: (ס) והענייה אשר היסב ומי היה הגון לדבר, ונרשם בצדו "מדרש", וכוונתו למדרש שבמאל פ"ג, ואף כי נמצא גם כן במדרש אסתר רבה פ"ה אות ד', רק הילקוט הביא כלשון המדרש שבמאל: (ס) ר' שמעון אומר, וכי לא היה יהודי אחר, הוא מפרד"א פ"ג:

(רמז אלף נ"ג) ד"א לפי שצפה דוד, הוא מן מדרש פנים אחרים ב' (ס) איש יהודי היה ר' לוי אמר כל מי שנאמר בו היה, נרשם בצדו ב"ר פ"ל [אות ח']: (ס) ד"א איש יהודי וכי משבם יהודי היה, הוא מן מדרש פנים אחרים ב': (ס) ד"א איש יהודי עליו נאמר מה שהיה, הוא ג"כ שם: (ס) ד"א שייחד שמו של הקב"ה, הוא ג"כ שם:

פתח דבר

(ע) ושמו מרדכי וכי בנו של קיש הוא ג"כ במדרש פנים אחרים: (ע) אשר הגלה מירושלים, הוא מן מדרש פנים אחרים ב', והמלות "אמר רבא שגלה מעצמו". הוסיף בעל הילקוט מגמרא מגילה דף י"ג ע"א: (ע) ויהי אומן את הדסה קרי לה הדסה, נרשם בצדו מגילה י"ג [ע"א]. (ושם שהיו אומות העולם קורין אותה כוכב הנונה על שם אסתרה, המלות "כוכב הנונה" הוסיף הילקוט או מגיה אחר, וצ"ל שהיו אומות העולם קורין אותה על שם אסתרה (כוכב הנונה), והוא הפי' של מלת אסתרה, כמו שתראה בתרגום שני איתקרי שמה אסתר בשם כוכב נונה. (יונית איסתריא): (ע) ד"א כשם שהדם ריחו טוב כך היו מעשיה טובים, הוא מן מדרש פנים אחרים. ומן המאמר רב אמר בת ארבעים היתה, הוא מן מדרש א"ג, ומן ד"א כשם שהדם אינו יבש, הוא ממדרש פנים אחרים ב', וכן המאמרים היא אסתר משנכנסה למלכות כו', וכן וכך היה תכסים של נשים כו', א"ר יצחק כך היו עושות סריסים, וכן בערב היא באה כו' הוא מן מדרש פנים אחרים ב': (ע) כתיב כי אין לה אב ואם, עד נדמית לו כאומתו, הוא מן מגמרא מגילה י"ג ע"א: (ע) א"ר לוי חן וחסד, הוא ממדרש פנים אחרים ב': (ע) ובהגיע תור לא היתה מבקשת, הוא מן מדרש פנים אחרים ב': (ע) ד"א ובהגיע תור אסתר מהו תור, הוא ג"כ במדרש פנים אחרים: (ע) ובכל יום מרדכי מתהלך זה אחד מארבע צדיקים שנתן להם רמו, ונרשם בצדו שפואל קנ"ז, יש לתקן שצ"ל רמו קנ"ז, ושם טובא המאמר בשלימות בשם המכילתא: (ע) לא הגידה אסתר, הוא מן מדרש פנים אחרים ב': (ע) ותלקח אסתר אל המלך, הוא במגמרא מגילה דף י"ג ע"א: (ע) בשנת שבע למלכותו כל אותם שבע שנים כו', ונרשם בצדו "פסיקתא", והציון הזה הוא רק על משל למלך שגשג נשים הרבה, והוא בפסיקתא פסקא החורש, אבל התחלת המאמר הוא מן מדרש פנים אחרים ב': (ע) ויאהב המלך את אסתר אמר רבא, הוא מן מגילה י"ג ע"א: (ע) ויאהב המלך א"ר חלבו, הוא מן מדרש פנים אחרים ב': (ע) ותשא חן, הוא ג"כ מן מדרש הנ"ל: (ע) ועש המלך משה, הוא מן מגילה י"ג ע"א: (ע) ואת מאמר מרדכי א"ר ירמיה, מגילה שם: (ע) כאשר היתה באמנה אתו אמר רבא, גמרא שם: (ע) ומליכה תחת ושתי א"ר לוי, מדרש פנים אחרים ב': (ע) בימים ההם א"ר לוי, הוא ג"כ מן מדרש פנים אחרים ב': (ע) באמצע המאמר א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן הקצוף הקב"ה, הוא במגמרא מגילה י"ג ע"ב: (ע) ויודע הדבר למרדכי זה מהול, הוא במדרש ב"ד פל"ט אות י"ב: (ע) ד"א למה אמר מרדכי, וכל המאמרים שלאחריו עד או מצא אברה, הוא ממדרש פנים אחרים ב': (ע) ד"א קצף בגתן ותרש, הוא ממדרש אבא גוריון: (ע) אחר הדברים האלה גדל התורתי דברים היו שם, נרשם בצדו אבא גוריון, וכ"ה שם: (ע) ד"א אחר הרברים אלה גדל מאי אחר אמר רבא, הוא במגמרא מגילה דף י"ג ע"ב: (ע) ד"א גדל למה גדלו א"ר לוי, הוא מן מדרש פנים אחרים ב': (ע) וישם את כסאו, נרשם בצדו "אבא גוריון" וצ"ל "מדרש", והוא במדרש פנים אחרים ב': (ע) וישם את כסאו משל לאדם, זה הוא מן אבא גוריון:

(רמז אלף נ"ד) רבי היה משהו, הוא ג"כ מן מדרש אבא גוריון: (ע) וכל עבדי המלך, הוא מן מדרש פנים אחרים ב': (ע) כורעים ומשתחוים להמן ר' יוסי בר חנינא פתח, הוא במדרש אבא גוריון: (ע) ומרדכי לא יכרע, הוא מן מדרש פנים אחרים ב': (ע) ויהי באמנם אליו יום ויום, הוא מן אבא גוריון: (ע) וירא המן, הוא ג"כ מן אבא גוריון: (ע) עבר הוא ולא זו מרדכי, הוא מן מדרש פנים אחרים ב': (ע) ויבן בעניו א"ל הקב"ה, הוא ג"כ שם: (ע) ויבן בעניו הנה קמן נתת, הוא מן מדרש אבא גוריון: (ע) ר"ש בר יוסי בר לקניא, הוא ג"כ מן א"ג: (ע) אמר רבא בתחלה ויבן, הוא במגמרא מגילה י"ג ע"ב: (ע) הפיל פור תאנא כיון שנפל לו, הוא ג"כ במגמרא שם, והמלות "א"ר חמא בר חנינא" יש למחוק, ונשתרבו ממאמר שלאחריו: (ע) הפיל פור הוא הגורל א"ר חמא בר

פתח דבר

בר חנינא אתה הוא גורלן של בני , הוא מן מדרש פנים אחרים ב' : (ס) אמרו חכמים שהענין שלו ארז היה , הוא ג"כ מן מדרש פנים אחרים ב' : (ס) ויאמר המן למלך אחשוורוש ישנו עם , מצויין מגילה י"ג [ע"ב] : (ס) ולמלך אין שוה להניחם , מגילה שם : (ס) ד"א ישנו עם אחר ישן לו , הוא במדרש פנים אחרים ב' : (ס) ד"א ישנו ישנים מן המצוות , מצויין "מדרש" הוא ג"כ במדרש הנ"ל : (ס) ד"א ישנו שניהם רברבין , הוא במדרש אבא גריון : (ס) ולמלך אין שוה להניחם , הוא במדרש פנים אחרים ב' : (ס) א"ר לוי על מה שהיה המן מקפמנ , הוא ממדרש אבא גריון : (ס) אם על המלך טוב , הוא ג"כ מאבא גריון : (ס) אמר ריש לקיש , מגילה י"ג ע"ב : (ס) ועשרת אלפים ככר כסף אמר ליה אם רצונך כסף מן הגרושיות , הוא במדרש פנים אחרים ב' : (ס) א"ר אבא בר כהנא משל אחשוורוש והמן , הוא בגמרא מגילה דף י"ד ע"א : (ס) רבנן אמרי אחשוורוש היה עונא את ישראל , הוא מן מדרש אבא גריון : (ס) ויסר המלך את סבעתו , מצויין מגילה י"ד [ע"א] : (ס) ויקראו סופרי המלך , מצויין מדרש , וצ"ל אבא גריון : (ס) ויכתב ככל אשר צוה המן , מדרש פנים אחרים א' , ועיין במדרש אסתר קצת בשינויים :

(רמז אלף נ"ו) פתשגן הכתב , הוא מן מדרש פנים אחרים א' , וגם נמצא במדרש אסתר : (ס) והמלך והמן ישבו לשתות א"ר חנינא , הוא ג"כ מן מדרש פנים אחרים א' וגם במדרש אסתר : (ס) והעיר שושן נבוכה הפיל הקב"ה בביה , הוא במדרש פנים אחרים ב' , ושם נוסף הוספה "פ" היו תמיהים היאך היה יכול לעשות דבר גדול כזה והוא לא היה חושש כלל כי היה יודע לעשותו בקל , כך מרדכי ידע רפואה להטא ע"י השובה ותעניות" : (ס) ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ידע לרפאות את הככה , הוא במדרש פנים אחרים א' : (ס) ד"א ומרדכי ידע אמר יודע אני , הוא במדרש פנים אחרים ב' : (ס) ויקרע מרדכי את בגדיו ר' פנחס בשם ר' אושע"י , הוא מן מדרש פנים אחרים א' : (ס) א"ר אבהו לפי שתפש אבינו יעקב את השק , הוא מן ב"ר פפ"ד : (ס) מאי אמר רב אמר גבה המן , הוא מן גמרא מגילה דף ט"ו ע"א , (ושם הגי' ושמאל אמר במקום ורב שימי בר חיאי אמר) : (ס) וכי הדיוס היה מרדכי , הוא במדרש פנים אחרים ב' : (ס) ותתחלחל המלכה רב אמר , הוא מן גמרא מגילה דף ט"ו ע"א , ומן וי"א מעוברת היתה , הוא מן מדרש פנים אחרים א' : (ס) ותשלח בנגדים , מצויין "מדרש" והוא במדרש פנים אחרים : (ס) ותקרא אסתר להתך רב אמר , הוא בגמרא מגילה דף ט"ו ע"א : (ס) ויגר לו מרדכי , מצויין "מדרש" , והוא מדרש פנים אחרים ב' : (ס) ויגידו למרדכי , הוא בגמרא מגילה ט"ו ע"א : (ס) ויש אומרים כשראה המן , מצויין מדרש , והוא מדרש פנים אחרים ב' : (ס) כי אם החרש תחרישו , ג"כ שם : (ס) לך כנוס , ג"כ במדרש פנים אחרים : (ס) וכאשר אבדתי , מגילה ט"ו ע"א : (ס) ענה מרדכי ואמר לאסתר , מדרש פנים אחרים ב' : (ס) ויעבור מרדכי אמר ר' אלעזר , מגילה ט"ו ע"א : (ס) ויהי ביום השלישי , מגילה שם : (ס) וצומו עלי וכי יש אדם צם ואוכל , הוא במדרש שו"ט מזמור כ"ב : (ס) ותלבש אסתר מלכות נערה העפר , מדרש פנים אחרים ב' : (ס) ויהי כראות המלך את אסתר כיון שראה אותה הפך את פניו , מדרש פנים אחרים ב' : (ס) א"ר לוי כיון שהגיעה לבית הצלמים , מגילה ט"ו ע"ב : (ס) ומה בקשתך עד חצי המלכות אמר רבא , מגילה שם : (ס) והאמר אסתר אם על המלך טוב שנו רבותינו , מגילה שם : (ס) וסחר אעשה כדבר המלך , מצויין "מדרש" , והוא מדרש פנים אחרים ב' : (ס) אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא מאי דכתיב וכל זה איננו שוה לי , מגילה ט"ו ע"א . ושם נמצא בילקוט אחר הסיום וזה בא בפרובוסי , מאמר אחד המתחיל פעם אחת נתן להם המלך ממון ושגרים בראשי גייסות לכבוש המדינה כו' , זה לא נמצא בגמרא שם , ואולי היה לפני בעל הילקוט , וזה מה שנמצא בגמרא שם אמר רב פפא וקרו ליה

פתח דבר

ליה עבדא דמודבן בטלמי, וזה נמצא במאמר שהוא בילקוט כי המן זבין נפשיה למרדכי בטלמא דנהמא: (ס) ורוב בנוי כמה רוב בנוי, הוא בגמרא מגילה דף ט"ו ע"ב: (ס) אף לא הביאה לפיכך נצל, מצוין "ב"ר" והוא בפ"ט: (ס) יעשו עץ גבוה, מצוין "מדרש" והוא מדרש פנים אחרים ב':

(רמז א"ף נ"ו) בלילה ההוא, הוא בגמרא מגילה דף ט"ו ע"ב: (ס) אמר ר' שמעון בשעה שאמר המן לאחשוורוש לאבד את ישראל, מצוין "מדרש", ויותר נכון לציון "אבא גרין" כי קרוב יותר לסגנון הלשון במדרש אבא גרין: (ס) והיה המן מהלך, הוא מן אבא גרין: (ס) והאמר לו זרש אשתו, הוא ג"כ מא"ג: (ס) ד"א בלילה ההוא נדרה שנת אבות העולם, הוא מן מדרש פנים אחרים ב': (ס) ר' חמא בר גרין אמר כל בעלי שינה לא מעמ שינה, זה ליתא במדרש פנים אחרים, ונמצא ג"כ בתרגום שני, ובוודאי נשכח במדרש פנים אחרים והוספתיהו בפנים: (ס) באותה שעה ירד המלאך, הוא מן אבא גרין: (ס) עשרת בנוי של המן היו סנקרדין של אחשוורוש, זה לא נמצא במדרש א"ג ולא בפנים אחרים, ובוודאי נשכח שם. והוספתי המאמר בהערות שלי למדרש פנים אחרים ב' הערה קס"ח ע"ש: (ס) ויאמר המלך מי בחצר, מדרש פנים אחרים ב': (ס) וימצא כתוב, מגילה ט"ו ע"ב:

(רמז א"ף נ"ח) בלילה ההוא ארבעה פעמים בו, מצוין "מדרש", והוא מדרש פנים אחרים ב': (ס) ד"א זה לילה, ג"כ במדרש שם: (ס) ד"א זה לילה של סיסרא, ג"כ שם: (ס) למי יחפץ, הוא במדרש פנים אחרים ב': (ס) באמצע הכאמר א"ל מוכא איכא ביהודאי, הוא בגמרא מגילה ט"ו ע"א: (ס) באותה שעה נבהל, הוא מן מדרש פנים אחרים ב': (ס) כיון שראוהו כרדכי, הוא מן מדרש אבא גרין, גם בגמרא מגילה ט"ו ע"א: (ס) ויקרא לפניו, מגילה ט"ו ע"א: (ס) ויספר המן, מגילה שם: (ס) אם מורע היהודים מרדכי, הוא במדרש פנים אחרים ב': (ס) כי אין הצר שוה בנזק המלך, מגילה שם: (ס) איש צר ואיב צר לעליונים, מדרש פנים אחרים ב': (ס) איש צר ואיב א"ר אליעזר, מגילה שם: (ס) והמלך שב מגנת הבית, מגילה שם: (ס) ויאמר הרבונא, מגילה שם: (ס) ויש אומרים באותה שעה בא אליהו, בפדר"א בפ"ג: (ס) ויאמר חרבונא אף חרבונא שונא, במדרש פנים אחרים ב': (ס) בשלשה עשר לחדש, הוא בפדר"א פ"ג: (ס) ויהיו את המן קרא הקב"ה לעצים, בוודאי הוא מן מדרש אבא גרין, אבל בשינויים מאשר הוא לפניו: (ס) באותה שעה קרא אותו רשע לעבדיו, לא נודע לי המקור, ואולי היה זה לפניו במדרש אבא גרין, והוספתי כל המאמר בהערות שלי למדרש פנים אחרים ב' הערה קפ"ו ע"ש: (ס) וירד אצל אחשוורוש ונדרה שנתו, מגילה דף ט"ז ע"א: (ס) כי כתב אשר נכתב בשם המלך, הוריות י"ב: (ס) ואל היהודים ככתבם, סנהדרין כ"א: (ס) ומרדכי יצא מלפני המלך, מגילה ט"ז ע"ב: (ס) ליהודים היתה אורה, מגילה שם: (ס) ר' פנחס אמר מרדכי מלך על ישראל, מצוין פדר"א והוא שם לנזק בפ"ג: (ס) ואת פרשגדתא א"ר אחא, מגילה ט"ז ע"ב: (ס) אמר ר' חנינא בר פפא דרש ר' שמלאי, מגילה שם: (ס) בישושן הבירה הרגו זה א' מ' ק"ו שבתורה, הוא במדרש ב"ר פצ"ב: (ס) מה בקשתך עוד ותעש אמר ר' אליעזר בו, הוא בגמרא מגילה דף ט"ז ע"ב, (ושם הגירסא אמר ר' אבהו): (ס) שנו רבותינו מגילה נקראת הוא ג"כ בגמרא מגילה דף ב' ע"א, וכל האמרים שלאחריהם עד סופו הם נלקחים כגמרא מגילה במקומות מפוזרים (מו):

עתה

(בזו) עוד שם ילקוט חזקוני רמז מ"ג הביא הילקוט מתלמי נכס אבא גרין, וכן בילקוט חזקוני רמז תתק"כ על הכתוב ממנוך אדם חף, הביא המתלמי מרש מדכא אבא גרין, ומצוין "מדרש" ו"ל" "אבא גרין" וכן ילקוט עזרם רמז תקת"ה ד"ס כאשר יוסף מפי הא"י, לקוח המתלמי מן מדכא פנים אחרים ב', והסגל ה"ז:

פתח דבר

xiv

עתה קרא יקר! הבאתי לפניך שלשה ספרים על מגלת אסתר. והשתדלתי לזרות ולדבר כל השגיאות שבכ"י אשר לפני עפ"י כ"י אחרים. ולעמוד על הנוסחא העיקרית. גם להוסיף את הנחסר. ולבארם ולפרשם כיד ה' הטובה עלי. כאשר תמצא בהערות אשר ערכתי עליהם. ואקוה כי חכמי זמננו ישמחו על המנחה הזאת אשר הבאתי. ויהי נועם ה' עלי ויזכני להוציא לאור עוד ספרים אחרים הממונים באוצרות הספרים להגדיל תורת קדמונינו ז"ל ולהאדירה:

לבוב דמתקרייא לעמבערג ניסן תרס"ה

שלמה באבער.

